

บทบาทพระสงฆ์กับการป้องกันยาเสพติดเชิงพุทธ The Role of Monks in Buddhist-based Drug Prevention

พระครูปฏิภาณธรรมาภรณ์
Phrakru Patiphanthammaphon
โรงเรียนวัดนาเยียวิตถยา
Wat Nayia Witthaya School

*Corresponding Author E-mail: Email:sujindaphoooo@gmail.com

(Received: 2 February 2025, Revised: 16 April 2025, Accepted: 16 April 2025)

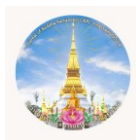
บทคัดย่อ

บทความเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการป้องกันยาเสพติดเชิงพุทธ” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและศาสนา ในการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเสพติดที่เป็นภัยต่อสังคมไทย โดยเน้นแนวทางเชิงพุทธซึ่งมุ่งเน้นไปที่การป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนและครอบคลุม บทความนี้อธิบายถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 และ อริยสัจ 4 ว่ามีบทบาทสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ที่มีความเสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติด นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ได้ดำเนินการ เช่น การสอนธรรมะ การบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด การให้คำปรึกษาและกำลังใจ และการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและชุมชน

บทความได้ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์สามารถเป็นตัวกลางในการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลและชุมชนผ่านการเผยแผ่ธรรมะและสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมในทางบวก อีกทั้งยังมีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนโดยการจัดโครงการป้องกันยาเสพติด ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการเฝ้าระวังและช่วยเหลือผู้ที่เสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติด นอกจากนี้ บทความยังได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการบูรณาการระหว่างศาสนากับการปฏิบัติงานของหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติงานเชิงพุทธในการป้องกันยาเสพติดของพระสงฆ์นั้น ไม่เพียงแต่ช่วยลดปัญหาเสพติดในชุมชน แต่ยังช่วยพัฒนาจิตใจและสร้างคุณธรรมให้กับผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและชุมชนโดยรวม อีกทั้งยังเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทย ซึ่งมีความศรัทธาและเคารพในศาสนาพุทธเป็นพื้นฐาน บทความสรุปว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญและสามารถใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการส่งเสริมให้ชุมชนและสังคมมีการพัฒนาทั้งทางกายและจิตใจอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: บทบาทพระสงฆ์, การป้องกันยาเสพติด, เชิงพุทธ

Abstract

The article titled “The Role of Buddhist Monks in Drug Prevention from a Buddhist Perspective” aims to study the role of Buddhist monks as spiritual and religious leaders in addressing the drug problem, which poses a significant threat to Thai society. The article emphasizes a Buddhist approach focusing on sustainable and comprehensive prevention and resolution of drug issues. It discusses Buddhist principles such as the Five Precepts and the Four Noble Truths, which play an essential role in raising awareness and changing the behavior of individuals at risk of drug use. Additionally, it highlights various activities conducted by monks, such as teaching Dharma, providing rehabilitation for drug addicts, offering counseling and encouragement, and collaborating with government agencies and the community.

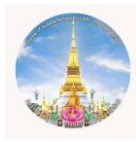
The article demonstrates that monks can act as intermediaries in enhancing the capabilities of individuals and communities through Dharma dissemination and creating learning processes that lead to positive attitude and behavior changes. Moreover, they play a role in strengthening communities by organizing drug prevention projects that encourage community participation in monitoring and supporting those at risk of drug use. The article also emphasizes the importance of integrating religion with the work of government agencies and non-governmental organizations to achieve effective and sustainable outcomes.

The findings indicate that the Buddhist-based approach to drug prevention practiced by monks not only helps reduce drug problems in the community but also promotes mental development and ethical values among those who have been involved with drugs, as well as the community at large. This approach aligns with the social and cultural context of Thailand, where Buddhism is highly respected and revered. The article concludes that monks play a significant role and can effectively use Buddhist principles as tools for drug prevention and resolution, promoting both physical and mental development within communities and society in a sustainable manner.

Keywords: Monks' Role, Drug Prevention, Buddhist Perspective

บทนำ

ประเทศที่มีปัญหาเรื่องยาเสพติดมานานหลายร้อยปีแม้จะไม่มีหลักฐานชัดเจนทางประวัติศาสตร์ว่ายาเสพติดเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกตั้งแต่เมื่อใด และกฎหมายลักษณะโจรปี พ.ศ. 1903 ได้รับโทษตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา (สันติ ชัยสิน และคณะ, 2544) การจำหน่ายสินในประเทศไทยก็เป็นสิ่งผิดกฎหมายนับ

แต่นั้นเป็นต้นมา แต่ปัญหายาเสพติดไม่ได้ลดลงเพียงแต่การซื้อขายมีการดำเนินการซ่อนเร้นและวิธีการเลือกซื้อชุดแยกย่อยขึ้น นอกจากนี้ตัวยาเสพติดจำนวนผู้ติดยาเสพติดประมามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นซึ่งรัฐบาลต่อๆ มาได้ให้ความสำคัญและพยายามแก้ปัญหาผู้ติดยาเสพติดในหลากหลายรูปแบบและหลายมาตรการ รวมถึงการจัดตั้งสำนักงานป้องกันปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) ขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกแก้ไขปัญหาเสพติดของประเทศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 แต่ดูเหมือนการแพร่ระบาดก็ไม่ได้ลดลง

การแพร่ระบาดของยาเสพติดจะทวีความรุนแรงต่อไป เพราะประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่มีการผลิต การค้า การจำหน่าย การลำเลียง และการลักลอบขนย้ายยาเสพติดตามแนวชายแดน เมื่อยาเสพติดได้ระบาดเข้าสู่สังคมชุมชนปัญหาอาชญากรรมต่างๆ ก็เกิดขึ้นตามมา (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร, 2554)

พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคลากรในพระพุทธศาสนา ก็จะต้องเข้ามามีส่วนแก้ปัญหาเนื่องด้วยเป็นการช่วยเหลือประชาชน เยาวชนหรือช่วยชาติให้พ้นทุกข์ ที่มุ่งพัฒนาจิตใจไปพร้อมๆ กับการพัฒนาด้านวัตถุเห็นค่าวัตถุและจิตใจควรได้รับการพัฒนาไปพร้อมกัน การใช้คำสอนตามหลักการของพระพุทธศาสนาน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการมีส่วนช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับประชาชนและเยาวชน ทั้งปัญหาล้างเสพติดในชุมชน ปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมได้เพราะเมืองไทยเป็นเมืองนับถือพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้ามาสู่กระบวนการแก้ปัญหาโดยองค์รวมเพราะ “พุทธธรรม” เป็นเสมือนแก้วมณีซึ่งเจียรไนรัศมีหลายเหลี่ยม แท้จริงแล้วพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการพัฒนามนุษย์และการเรียนรู้ไว้อย่างครบกระบวนการมีองค์ประกอบและขั้นตอนตามลำดับต่อเนื่องสมบูรณ์ (สุนน อมรวิวัฒน์, 2542)

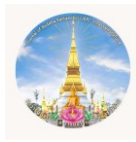
แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

ความหมายของบทบาท

ความหมายของบทบาทไว้ว่าบทบาท หมายถึง การทำท่าตามบท การร่ำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครูบทบาท เป็นสิ่งที่บุคคลต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 602) การแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น (ปราชญา กล้าผจญ, 2541)

บทบาทเป็นพฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่งในตำแหน่งใดก็ตามที่פקอาศัยการคาดคะเนว่าผู้อื่นหวังที่จะเห็นผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรปฏิบัติเช่นไรเป็นแนวทาง ส่วนมากมักจะสังเกตผู้ดำรงตำแหน่งอื่นแล้วมากำหนดบทบาทของตนเองการคาดคะเนว่าผู้อื่นต้องการให้ตนทำอะไรไม่จำเป็นต้องตรงตามลักษณะงานและภาระหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆ (Sarbin, T.R., 1975) หรือเป็นสิ่งที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติและสิ่งที่บุคคลได้ปฏิบัติจริง (Cohen B., 1979)

ความหมายของบทบาทสามารถสรุปได้ 3 ประการ คือ (Levinson, D. J. Role, 1971)

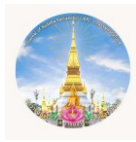
1. บทบาท หมายถึง บรรทัดฐาน (Norm) ความคาดหวังข้อห้ามความรับผิดชอบซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดไว้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งไปที่การชี้หน้าที่อันควรกระทำ 2. บทบาท หมายถึง ความคิดของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่จะคิด และทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ 3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะกระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือแนวทางอันบุคคลที่พึงกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนานๆ นั้นเอง พจนานุกรมคอลลีนส์ ให้คำจำกัดความหมายของบทบาทไว้ 3 ลักษณะคือ 1. บทบาทการแสดงโดยผู้แสดงหญิงหรือชาย 2. บทบาททางจิตวิทยาที่บุคคลแสดงตามกฎเกณฑ์ของสังคม ด้วยอิทธิพลของความคาดหวังของบุคคลที่คิดว่าเหมาะสม 3. บทบาทที่เป็นหน้าที่ปกติซึ่งอุปกรณ์เป็นผู้กำหนดให้ (Pass, Lowes and Davies, 1993) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ สัมพันธภาพระหว่างบทบาทหน้าที่กับความรับผิดชอบและการที่บุคคลจะดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด จะต้องมียุทธศาสตร์หน้าที่และความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งเสมอ บทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ต้องเป็นที่รู้จักและเข้าใจระหว่างผู้ดำรงตำแหน่งและผู้เกี่ยวข้อง (David, K, 1962)

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันยาเสพติดนั้นเน้นการใช้หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาในการปลูกฝังจิตสำนึกและสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องของโทษภัยจากยาเสพติด พระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำชุมชนในการส่งเสริมการทำความดีและการพัฒนาจิตใจ ช่วยให้คนในชุมชนมีสติและห่างไกลจากสิ่งเสพติด นอกจากนี้พระสงฆ์ยังสามารถเป็นที่พึ่งทางใจให้กับผู้ที่ประสบปัญหาหรือครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากยาเสพติด รวมถึงการใช้บทบาททางศาสนาในการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้กุลบุตรผู้มีจิตศรัทธาเข้าสู่การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา โดยมอบอำนาจการอุปสมบทให้แก่คณะสงฆ์ โดยเฉพาะบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประทานอุปสมบท ซึ่งเรียกว่า “อุปัชฌาย์” อุปัชฌาย์มีหน้าที่ให้การอบรมและสั่งสอนพระภิกษุที่ได้รับอุปสมบทใหม่ตลอดระยะเวลา 5 ปี ทั้งนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติพระวินัยให้เป็นแนวทางชีวิตที่ประเสริฐสำหรับพระสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับอุปสมบทจะได้รับสาระแห่งพระวินัยนี้เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม (พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), 2548)

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเป็นผู้สืบทอดและรักษาศรัทธา ทั้งในด้านการเล่าเรียนและการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้พระธรรมยังคงอยู่ทั้งในรูปของคัมภีร์และการนำไปปฏิบัติที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังเป็นผู้นำในการบรรพชาและอุปสมบทอย่างต่อเนื่อง ทำให้พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาว โดยการปฏิบัติของพระสงฆ์ไม่เพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตน แต่ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือประชาชนในหลายด้าน (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ, 2543)

ด้วยเหตุที่พระสงฆ์ในสังคมไทยส่วนใหญ่อยู่อาศัยในชุมชน ไม่แยกตัวออกไปอยู่โดดเดี่ยว พระสงฆ์จึงรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนและมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการสั่งสอนหลักธรรมและการปฏิบัติศาสนกิจเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งในด้านวัตถุและการพัฒนาคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นผู้นำในการพัฒนาจิตใจของประชาชนอย่างต่อเนื่อง โดยหลายรูปได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีคุณูปการต่อสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณธรรมให้ประชาชนเข้าใจในบาป บุญ คุณ โศข และเป็นบุคคลที่ดีของสังคม (ภัทรพร สิริกาญจน, 2540)

โดยประเพณี พระสงฆ์มีบทบาทที่ไม่ได้จำกัดเพียงการสอนธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสอนวิชาชีพ การสร้างสาธารณูปโภค เช่น บ่อน้ำ สะพาน และการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชน วัดจึงไม่ใช่เพียงสถานที่สำหรับการสั่งสอนศีลธรรมและการประกอบพิธีกรรม แต่ยังเป็นศูนย์กลางสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสนองตอบต่อปัญหาสังคม โดยใช้ปัญหาดังกล่าวเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมทางสังคม เช่น การใช้ชุมชนเป็นฐานในการให้บริการและการแก้ปัญหา แม้จะเป็นปัญหาเล็ก ๆ ในท้องถิ่นก็อาจมีผลกระทบที่ยิ่งใหญ่ หากมองเห็นถึงความเชื่อมโยงของปัญหาเหล่านั้น พระสงฆ์บางรูปได้เลือกที่จะช่วยเหลือสังคมโดยมองปัญหาในมุมที่เป็นอิสระจากแนวคิดทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543)

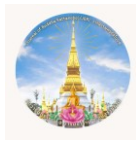
บทบาทที่ชัดเจนของพระสงฆ์ในสังคมคือ การเป็นผู้นำทั้งในด้านการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ โดยพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษาที่ถูกต้อง การเชื่อมประสานชุมชน และการปลูกฝังคุณธรรมในสังคม (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, 2542)

สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทย ไม่เพียงแต่ในการสอนธรรมและการปฏิบัติศาสนกิจ แต่ยังร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาสังคม พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัยให้เป็นการดำนเนินชีวิต พระสงฆ์ยังทำหน้าที่อบรมสั่งสอนพระใหม่ สืบทอดพระพุทธศาสนาและพัฒนาจิตใจของประชาชน รวมถึงมีบทบาทในการสร้างสาธารณูปโภคและการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ปัจจุบัน พระสงฆ์ควรมีบทบาทที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในการสนองตอบต่อปัญหาสังคม ผ่านการทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อเข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง

แนวคิดเกี่ยวกับยาเสพติด

ความหมายของยาเสพติด

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า ยาเสพติด หมายถึง ยาหรือสารเคมีซึ่งเมื่อเสพวิธีเข้าสู่ร่างกายติดต่อกันช่วงระยะเวลาหนึ่งก็จะติด ก่อให้เกิดพิษเรื้อรังทำให้ร่างกายและจิตใจเสื่อมโทรม เช่น ฝิ่น กัญชา เฮโรอีน ยานอนหลับ สุรา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544) โดยสารหรือยานี้อาจเป็นผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติหรือจากการสังเคราะห์ ซึ่งเมื่อบุคคลใดเสพหรือได้รับเข้าไปในร่างกายซ้ำๆ กันแล้วไม่ว่าจะด้วยวิธีใดๆ ซึ่งอาจเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่งหรือนานติดต่อกันก็ตามจะทำให้บุคคลนั้นต้องตกอยู่ใต้อำนาจหรือเป็นทาส

ของสิ่งนั้น ทั้งทางร่างกายและจิตใจ หรือจิตใจเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังอาจต้องเพิ่มปริมาณการเสพขึ้นเรื่อยๆ ทำให้สุขภาพของผู้เสพเสื่อมโทรมลงและเมื่อถึงเวลาอยากเสพแล้วไม่ได้เสพยาจะมีอาการผิดปกติทางด้านร่างกายและจิตใจหรือทางด้านจิตใจขึ้นในผู้เสพนั่น (สันติ ชัยสิน และคณะ, 2544)

สำนักงานพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ให้ความหมายของยาเสพติดว่า หมายถึง สารใดก็ตามที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือสารที่สังเคราะห์ขึ้นเมื่อนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะโดยวิธีรับประทาน ดม สูบ ฉีด หรือด้วยวิธีการใดๆ แล้วทำให้เกิดผลต่อร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการเสพติดได้ใช้สารนั้นเป็นประจำทุกวันหรือวันละหลายๆ ครั้ง ลักษณะสำคัญของสารเสพติดจะทำให้เกิดอาการ และแสดงอาการต่อผู้เสพ ดังนี้ (สำนักงานพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด, 2440)

สาเหตุของการติดยาเสพติด

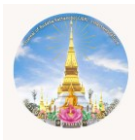
ลักษณะและพฤติกรรมของผู้เสพยาเสพติดมีความเกี่ยวข้องกับตัวผู้เสพเองและอิทธิพลจากปัจจัยสิ่งแวดล้อมเข้ามาเกี่ยวข้อง บุคคลมีการดำรงชีวิตโดยทั่วไปตามทฤษฎีระบบ ว่าด้วยระบบเปิด มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลาโดยระบบบุคคลจะประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 มิติ คือ กายภาพ จิตใจ และสังคม หรือที่เรียกว่า ชีวจิตสังคม (Bio Psycho Social) เมื่อบุคคลได้รับสิ่งเร้าเข้ามากระทบทางกายหรือทางจิตใจหรือทางสังคม สิ่งเร้าแต่ละอย่างลงผลกระทบได้ทั้งระบบซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยสาเหตุของการติดยาอธิบายได้ด้วยแนวคิดชีวจิตสังคมของบุคคล ดังนี้ (พิชัย แสงชาญชัย, 2550)

1. ด้านชีววิทยา (Biological) สาเหตุทางสารเคมีชีวในสมอง คือโครงสร้างในระบบประสาทที่ผลิตสารความสุข (Dopamine) ไม่สมบูรณ์ ทำให้สารความสุขมีน้อยลงผลให้บุคคลมีความเสี่ยงสูงในการลองใช้ยาที่ช่วยให้รู้สึกมีความสุขหรือมีโอกาสติดยาได้ง่าย (จรรยา จิตติวิมล, 2544)

2. ด้านจิตตะ (Psychology) สภาวะทางจิตใจเป็นปัจจัยเสี่ยงหรือสาเหตุสำคัญที่มีการติดยาของบุคคล ได้แก่ ลักษณะอารมณ์ นิสัย บุคลิก การปรับตัว วิธีการคิด และการจัดการกับปัญหาการเผชิญปัญหา วิธีแสวงหาความสุข ลักษณะทางจิตวิทยาของผู้ที่ติดยาเสพติด พบว่าทั้งกลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มวัยทำงานมีสภาวะจิตและบุคคลที่ทำให้ใช้และติดยาเสพติด (Malcolm Bruce, Bruce Ritson, 2004)

3. ด้านสังคม (Social) สภาพแวดล้อมตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน ชุมชน ในกลุ่มวัยรุ่นสังคมมีอิทธิพลมาก กลุ่มเพื่อนเป็นผู้ชักชวน หรือทดลองใช้จากกลุ่มเพื่อนซึ่งปัจจัยทางด้านสังคมที่สำคัญที่ทำให้ไปใช้และติดยา (ศูนย์บำบัดรักษาเสพติดเชียงใหม่, 2547)

นอกจากนี้ สาเหตุที่สำคัญทำให้ปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาแพร่ระบาดรุนแรง เกิดจากสาเหตุปัจจัยสำคัญ 2 ประการ 24 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, ความรู้และแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด, (สำนักพัฒนาป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2553) ดังนี้ 1. ปัจจัยทางด้านที่เกี่ยวกับตัวนักเรียน 1.1 กลุ่มนักเรียนที่เข้ายาบ้าเป็นกลุ่มวัยรุ่น ซึ่งมีความเจริญเติบโตทางร่างกายแต่จิตใจอ่อนไหว ขาดประสบการณ์ อยากรู้ อยากลอง ชอบลองของแปลกใหม่ในชีวิต แสวงหาความรู้สนุกสนานโดยขาดความรับผิดชอบ วัยรุ่นจึงเป็นวัยที่มีการใช้ยาเสพติดสูงเมื่อเปรียบเทียบกับวัยอื่นๆ 1.2 การเปลี่ยนแปลงวิธีการเสพยาบ้าจากการกินไปสู่การเสพ

โดยวิธีสูบ หรือเผาแล้วสูดควันผ่านปอดทำให้ยาบ้าออกฤทธิ์ต่อระบบประสาทเร็วขึ้น 1.3 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการใช้ยาเสพติดของนักเรียน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ 1.4 อิทธิพลของกลุ่มเพื่อนในโรงเรียน นักเรียนเกือบทุกคนที่เสพยาเสพติดครั้งแรกในโรงเรียนเพื่อนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจ 2. ปัจจัยด้านที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด เช่น มีแหล่งจำหน่ายยาเสพติดที่สามารถสนองความต้องการของนักเรียนทั้งในและนอกสถานศึกษา

โทษของยาเสพติดหรือสุรา เมรัย และมัจฉะนั้น ก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและผู้อื่นหรือสังคม กล่าวคือทำให้เกิดความประมาท ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของการมีสติอยู่เสมอไม่ให้ประมาทผู้ที่ประมาทย่อมพลาดโอกาสจากประโยชน์หรือคุณงามความดีต่างๆ สมเด็จพระพุทธพจน์ว่า

สรุปได้ว่า ยาเสพติดหมายถึงสารหรือยาที่เมื่อเข้าสู่ร่างกายติดต่อกันจะทำให้เกิดการเสพติดและทำให้ร่างกายและจิตใจเสื่อมโทรม เช่น ฝิ่น, กัญชา, เฮโรอีน และสุรา การติดยาเสพติดเกิดจากปัจจัยหลายด้าน ได้แก่ ปัจจัยชีววิทยา เช่น โครงสร้างในสมองที่ผลิตสารความสุขไม่สมบูรณ์, ปัจจัยจิตใจ เช่น ลักษณะนิสัยและการจัดการปัญหา, และปัจจัยทางสังคม เช่น อิทธิพลของกลุ่มเพื่อนและสภาพแวดล้อม ยาเสพติดก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและสังคม ทำให้เกิดความประมาท ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันปัญหายาเสพติด

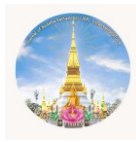
ความหมายของการป้องกันปัญหายาเสพติด

การป้องกันยาเสพติด หมายถึง การให้การศึกษ่า ข่าวสาร ความรู้ และข้อมูลในเรื่องยาเสพติดอย่างถูกต้องด้วยวิธีการต่างๆ ไปสู่ประชาชน เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันมิให้ประชาชนหันไปใช้ยาเสพติดเป็นทางออกเมื่อตนเองหรือครอบครัวประสบปัญหา และในขณะเดียวกันก็ดำเนินการป้องกันการแพร่ระบาดของตัวยา รวมทั้งปรับปรุงสภาพแวดล้อมมิให้มีส่วนผลักดันให้คนไปใช้ยาเสพติดควบคู่ไปด้วย อีกทั้งผู้เสพติดอาจนำความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, มปท.) กระบวนการที่ดำเนินการล่วงหน้า โดยการอบรมเลี้ยงดูให้การศึกษาข้อมูลข่าวสารและความรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่องและสัมพันธ์กันในเรื่องคุณภาพชีวิต ยา และยาเสพติดการป้องกันตนเอง รวมทั้งครอบครัวและชุมชนให้รอดพ้นจากยาเสพติดด้วยวิธีการต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2553)

การแก้ปัญหายาเสพติดทางพระพุทธศาสนา

การแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยใช้วิธีการปลูกจิตสำนึกของสังคมพุทธตามหลักพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจะต้องรู้จักความหมายของการปลูกจิตสำนึกโดยการ มองกว้างคิดไกล ใฝ่สูง โดยมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

1. มองกว้าง กล่าวคือไม่ห่มองแค่ตัวเอง ไม่ห่มองแค่สังคมของเราแต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหมด มองว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นระบบ

แห่งปัจจัยสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยและลงผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณาดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจต่างๆ จะชักนำจิตใจและความคิดไปในทางที่ดีงาม และสร้างสรรค์ จะทำให้ชีวิตและสังคมเจริญพัฒนาไปในทางที่ดีงามถูกต้อง

2. คิดไกล การไปข้างหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสี่ยง และสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคตบนฐานแห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุดด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลาให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง

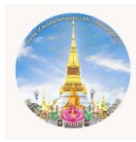
3. ใฝ่สูง ก็คือใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ ประารถนาจะสร้างสรรค์ความดีงามบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงามประเสริฐเลิศด้วยธรรมเหมือนดังพระโพธิสัตว์ที่ตั้งปณิธานใฝ่ปรารถนาโพธิญาณ มีใจเด็ดเดี่ยวมุ่งหวังบรมธรรมอย่างนี้จึงจะเรียกว่าใฝ่สูง ความใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ถ้าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งความใฝ่ธรรมได้อย่างนี้ถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นสังคมที่มีอุดมธรรม ถ้าคนไทยมีอุดมธรรมแล้วปัญหาต่างๆ ที่เลวร้ายทั้งหลายจะหมดไปและความเจริญพัฒนาที่แท้จริงอันพึงปรารถนา ก็จะตามมา

การพัฒนาทางกายตามหลักศีล

การพัฒนาทางกายตามหลักศีล หรือศีลจึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตทั้งของตนเองและคนหมู่มากในสังคมจะได้เกื้อกูลกันด้วยการมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดีเรียกว่า ศีล การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อยรวมทั้งตัวระเบียบนั้นเอง เรียกว่าวินัย ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีระเบียบ (พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุต.โต), 2538) การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นต่อสังคม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียรฝึกฝนอบรมกาย วาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจ และ ปัญญาให้ยิ่งๆ ขึ้นไปนั่นเอง

พัฒนาจิตใจของตนไม่ให้ป็นทาสวัตนุญม

ฝึกฝนจิตใจของตนอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความสุขอย่าตกเป็นทาสแห่งวัตนุญมจะทำให้หลงมัวเมาแม้เรื่องลาภ ยศ ตำแหน่ง โชควาสนาที่เช่นกันทำให้เกิดความสุขทางใจได้ไม่น้อยและพึงเจริญสติให้มั่นคงตั้งความต่อนั้นว่า อันความจริงนั้นสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขทางกายแล้วลงผลให้เกิดความสุขทางใจต่อไปก็มีอยู่หลายประการ ยกตัวอย่าง การได้รับประทานอาหารที่เอร็ดอร่อยถูกใจได้ดื่มเครื่องดื่มที่ช่วยย่อยใจเปลี่ยนแปลงอารมณ์ให้เกิดสุนทริยภาพ ได้แต่งชุดสวยๆ ที่กำลังอยู่ในความนิยมของสังคมปัจจุบันได้รับปูนบำเหน็จรางวัลหรือได้โชคกลางลอย ที่กล่าวมานี้ก็ทำให้สุขใจ เพราะเป็นผลที่ทุกคนพึงปรารถนาโดยทั่วกัน (พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ), 2542 : 1)

การพัฒนาทางปัญญา

การที่จะพัฒนาปัญญานั้น เราจะพัฒนาปัญญาอย่างเดียวไม่ได้เพราะปัญญาเป็นด้านหนึ่งของระบบองค์รวมของชีวิตที่มีส่วนประกอบสามด้านอิงอาศัยกันอยู่พระพุทธศาสนาไม่มองจริยธรรมแยกส่วนออกไปว่าเป็นความประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้ เหมือนในวัฒนธรรมตะวันตก แต่มองว่าจริยธรรมคือการดำเนินชีวิตของคนหรือระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงามซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งสามด้านมาเกี่ยวพันกัน คือ ด้านพฤติกรรมที่เรียกว่าศีล ด้านจิตใจซึ่งมักเรียกตามองค์ประกอบที่เป็นแกนกลางในการฝึกว่า สมาธิ และด้านปัญญา เป็นการศึกษาหรือสิกขา 3 ด้าน จึงเรียกว่าไตรสิกขา (จะเรียกว่า ตรีสิกขา หรือไตรสิกขาก็ได้) (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุต.โต), 2546)

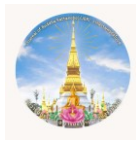
สรุปได้ว่า การป้องกันปัญหาเสพติดคือกระบวนการให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับยาเสพติดอย่างถูกต้องแก่ประชาชน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและป้องกันการใช้ยาเสพติด รวมถึงการควบคุมการแพร่ระบาดและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อไม่ให้มีปัจจัยที่กระตุ้นให้คนใช้ยาเสพติด ในทางพระพุทธศาสนา การแก้ปัญหานี้มุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกให้มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูงตามหลักธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ การพัฒนาทั้งกาย จิตใจ และปัญญาให้มีระเบียบวินัย และป้องกันตนเองจากการยึดติดในวัตถุนิยม อันจะนำไปสู่สังคมที่ดีงามและปลอดจากปัญหาเสพติด

บทสรุป

บทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันปัญหาเสพติดเชิงพุทธนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากพระสงฆ์ถือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและเป็นศูนย์กลางทางศีลธรรมของสังคม โดยท่านสามารถใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่ประสบปัญหาเสพติด การใช้ธรรมะในการอบรมสั่งสอนสามารถช่วยให้ผู้คนเข้าใจถึงผลกระทบของการใช้ยาเสพติดต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม พระสงฆ์ยังสามารถเป็นผู้ให้คำปรึกษาและกำลังใจแก่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของยาเสพติด รวมถึงครอบครัวของพวกเขาในการฟื้นฟูจิตใจและสร้างกำลังใจในการเลิกใช้ยาเสพติดได้อีกด้วย

นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยใช้หลักการของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการพึ่งพาอาศัยกัน ท่านสามารถจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การบรรยายธรรม การปฏิบัติธรรม หรือการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ในวัด เพื่อเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ชุมชน และเป็นทางเลือกที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชนในการหลีกเลี่ยงจากปัจจัยเสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติด การใช้บทบาทของพระสงฆ์เช่นนี้สามารถช่วยลดอัตราการใช้ยาเสพติดในชุมชนและสร้างสังคมที่มีศีลธรรมและคุณธรรมได้อย่างยั่งยืน

ในด้านเชิงนโยบาย พระสงฆ์ยังสามารถมีบทบาทในการให้ข้อเสนอแนะหรือทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนานโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับท้องถิ่นและประเทศ โดยการนำเสนอแนวคิดและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างสังคมที่มีภูมิคุ้มกันและป้องกันปัญหายาเสพติดในระยะยาว ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการป้องกันและแก้ไข

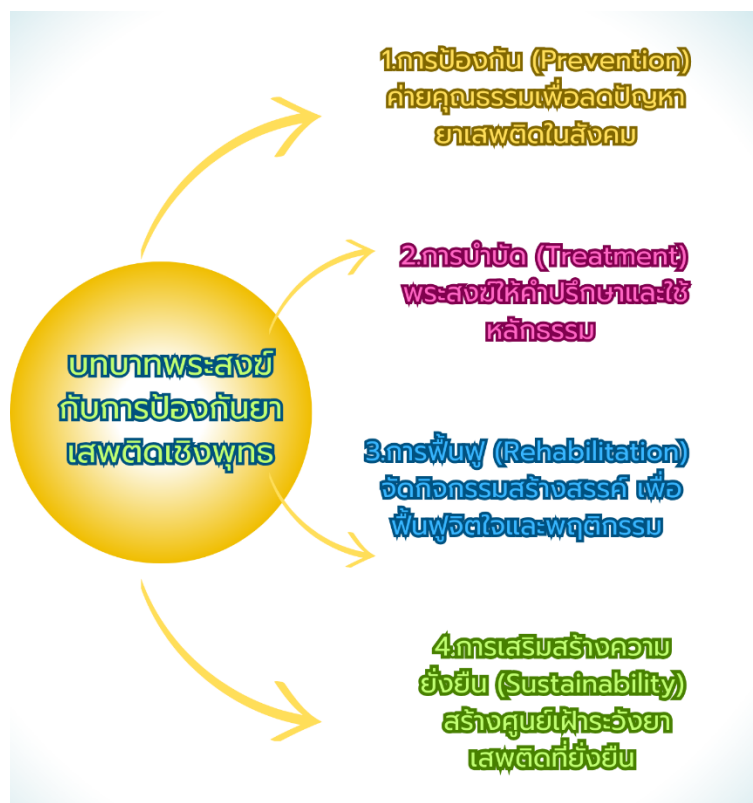
ปัญหายาเสพติดตามแนวทางพุทธศาสนา นับว่าเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสังคมที่มั่นคงและสงบสุขได้อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

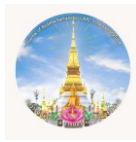
บทบาทพระสงฆ์กับการป้องกันยาเสพติดเชิงพุทธ

การศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเป็นการนำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและปราศจากปัญหายาเสพติด โมเดลนี้สามารถแบ่งออกเป็นสี่ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การป้องกัน (Prevention), การบำบัด (Treatment), การฟื้นฟู (Rehabilitation), และการเสริมสร้างความยั่งยืน (Sustainability).

- 1.การป้องกัน (Prevention) ค่ายคุณธรรมเพื่อลดปัญหายาเสพติดในสังคม
- 2.การบำบัด (Treatment) พระสงฆ์ให้คำปรึกษาและใช้หลักธรรม
- 3.การฟื้นฟู (Rehabilitation): จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ เพื่อฟื้นฟูจิตใจและพฤติกรรม
- 4.การเสริมสร้างความยั่งยืน (Sustainability): สร้างศูนย์เฝ้าระวังยาเสพติดที่ยั่งยืน

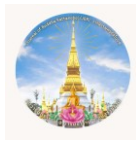

ภาพที่1 บทบาทพระสงฆ์กับการป้องกันยาเสพติดเชิงพุทธ

เอกสารอ้างอิง

- กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2554). *ยุทธศาสตร์ 5 รื้อป้องกันระยะที่ 3* (พฤษภาคม 2554).
- จรรยา จิตติคุณิการ. (2544). *กลไกทางสมองของการติดยาและสารเสพติด*. กรุงเทพมหานคร: วัชรอินเตอร์ปรีนติ้งจำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ปราชญา กล้าผจญ. (2541). *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง* (พิมพ์ครั้งที่ 30). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ). (2542). *ปีใหม่สุขใจด้วยธรรมะ*. ขอนแก่น: เอกสารประกอบการบรรยายวัดป่าแสงอรุณ.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). (2548). *พุทธศาสตร์ปริทรรศน์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ตาตาพับลิเคชั่น.
- พิชัย แสงชาญชัย. (2550). *คู่มือจิตเวชศาสตร์สำหรับแพทย์ทั่วไป*. สงขลา: ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2540). *หน้าที่พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ และบทบาทพระคำเขียน สุณโณในการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2544). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติดเชียงใหม่. (2547). *คู่มือความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับยาเสพติด*. เชียงใหม่.
- สันติ ชัยสิน และคณะ. (2544). *เทคนิคการเผยแพร่ความรู้เพื่อป้องกันภัยยาเสพติด*. กรุงเทพมหานคร: ประสานมิตร.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2553). *ความรู้และแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.
- สำนักงานพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด. (2550). *รูปแบบการบำบัดรักษาเสพติด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

- สุนน อมรวิวัฒน์. (2542). *การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์*. โครงการกิตติเมธี สาขาวิชา
ศึกษาศาสตร์: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และกวี อิศริวรรณ. (2543). *หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส0113 พระพุทธศาสนา
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ภาคเรียนที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. (2542). *หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส0413 พระพุทธศาสนา
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยร่มเกล้า.
- David, K. (1962). *Human Relation at Work*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Levinson, D. J. (1971). *Role, Personality and Social Structure in the Organization Setting:
Selected Readings and Projects in Social Psychology*. New York: Random House.
- Malcolm, Bruce and Ritson, Bruce. (2004). *Companion to Psychiatric Studies* (7th ed.).
Elsevier Limited.
- Pass, C. L., Lowes, B., and Davies, L. (1993). *Collins Dictionary of Economics*. Glasgow:
HarperCollins.
- Sarbin, T. R. (1975). *Role Theory*. In *Handbook of Psychology*. New York: Addison Wesley
Publishing Company.